

AKO IRONIZOVAŤ SEBAIRONIKA? (FILOZOFIA, ALEBO LITERÁRNA VEDA ?)

NORBERT MIKLÁŠ, Topoľčany

i. Spor, ktorý sa odohráva medzi textami R. Rortyho a U. Eca v texte-zborníku *Interpretácia a nadinterpretácia*, začína na pozadí interpretácie konkrétneho literárneho textu, Ecovho románu *Foucaultovo kyvadlo*. Princiipiálne odlišné interpretácie jediného textu sa však miesia so stanoviskami k problému samotnej interpretácie. A od sporu o interpretáciu sa dostávame ku konfrontácii dvoch koncepcií poznania; diskusia o interpretácii je maskovaným komentárom k starej otázke o poznateľnosti sveta.

Rorty vo svojom texte *Pút' pragmatistu* [3] bojuje všetkými prostriedkami proti "esencializmu". "Antiesencialista" interpretuje Ecov román ako "antiesencialistický" ([3], 89); Rorty číta *Foucaultovo kyvadlo* a nachádza v ňom exaktné vyjadrenie vlastného filozofického názoru. Po krátkom naznačení interpretácie ale nezabúda všeobecne zdôrazniť, že jeho čítanie je len prispôsobovaním cudzieho textu súkromnej matrici, resp. posadnutosti ([3], 91). Priznaním svojej omylnosti pripomína fakt, že niet žiadneho neomylného človeka, ktorý by dokázal podať tú najsprávnejšiu, najobjektívnejšiu interpretáciu. Je nemožné, aby niektorý z interpretátorov - odkazuje Rorty ostatným interpretátorom - dokázal vyzátvorkovať, vygumovať kontext, do ktorého vždy zasadzujeme čítanie. Kontext vytvorený z rôznorodých kníh je aj slovníkom komunity, ku ktorej náhodne patríme.

Antiesencialista popiera možnosť, že by texty odkazovali na zvláštnu nezávislú podstatu, ktorú môžeme trepezlivo odhaľovať. Neexistuje teda ani žiadne privilegované čítanie najpravdivejšie spoznávané text: "Myšlienka, že komentátor odhalí, čo text skutočne robí - napríklad, že skutočne demystifikuje ideologickú konštrukciu alebo skutočne dekonštruuje hierarchické protiklady západnej metafyziky skôr, než že sa jednoducho dá použiť na tieto ciele - to je pre nás, pragmatistov, iba ďalší okultizmus. Je to iba jeden ďalší nárok na to, že sme rozlúštil kód, teda vypátrali, Čo Sa Skutočne Deje - iba ďalší príklad toho, čo, ako som pochopil, podrobil Eco satire vo Foucaultovom kyvadle. Ale nesúhlas s myšlienkou, že texty sú skutočne o niečom zvláštnom, je zároveň nesúhlasom s myšlienkou, že jedna konkrétna interpretácia by mohla, pravdepodobne pre svoj rešpekt voči "vnútornej koherencii textu", vystihnúť to, čím toto niečo je. Všeobecnejšie: je to nesúhlas s myšlienkou, že text je schopný povedať niečo o tom, čo on chce, skôr než jednoducho poskytnúť podnety, ktoré vám pomôžu - relatívne ťažko alebo relatívne ľahko - presvedčiť seba samých alebo ostatných o tom, čo ste pôvodne zamýšľali o texte povedať." ([3], 101) Rorty skepticky tvrdí, že ak aj jestvujú adekvátnejšie interpretácie, nemáme šancu odôvodniť ich správnosť na základe racionálnych argumentov. Všetky interpretácie sa z tohto pohľadu javia ako rovnocenné a vyhlásiť jedinú za lepšiu než inú môžeme len na základe toho, či naozaj splnila cieľ, pre ktorý bola použitá. Poučený tradíciou metafyziky, ktorá sa neúnavne hádala o pravdu, Rorty antiesencialisticky navrhuje, aby sme už prestali hľadať posledný

argument riešiaci spor a venovali sa veciam užitočnejším než hľadanie objektívneho. Ešte raz: nedá sa overiť pravdivosť viet/textov vzhľadom na reálne, je to možné len na pozadí iných viet/textov ([3], 99).

ii. Rorty použil Eco text na to, aby ukázal, že všetko, čo s textami robíme a môžeme robiť, je len ich prispôsobovanie našim cieľom. Uvedomuje si, že aj jeho text môže byť zbraňou použitou proti nemu, ak si to jeho protivník určí za svoj cieľ. Uznáva, že jeho argumenty nie sú nevyvrátiteľné a dajú sa poprieť podobne ako argumenty hociktorého iného filozofa, pretože vie, že ich nedokáže podložiť neutrálnym kritériom, nezávislým rozumom, božskou alebo ahistorickou normou. Uvedomujúc si začarovaný kruh, priznáva sa k nemožnosti posledného riešenia; ak by totiž presvedčal o záveroch svojej práce konečným argumentom, popieral by sám seba. Rorty sa dostáva do pozície, z ktorej zostáva už len krok k wittgensteinovskému mlčaniu, ale v tomto bode robí zo slabosti nerelativizovateľnú výhodu a získava predstih pred svojimi oponentmi v sporoch. Pre jeho protivníkov (napr. Eca) vzniká kardinálny problém: ako ironizovať filozofa, ktorý je voči sebe samému ironický, ktorý vyhlasuje teóriu za neschopnú postihnúť pravdu? Ako rekontextualizovať slovník, ktorý tvrdí, že treba rekontextualizovať každý definitívny slovník? Má význam dokazovať nepravdivosť niekomu, kto sa k nej otvorene hlási a potvrdzuje ňou svoje teoretické názory? Stačí na ironizáciu ironika Ecova viera v najsprávnejšiu interpretáciu? ([1], 139)

Spor Eco-Rorty priblížila na stránkach Literárneho týždenníka v texte *Filozofická terapia literárnej vedy* [2] slovenská literárna vedkyňa Nora Krausová. Namiesto toho, aby ho pochopila ako najlepší spôsob argumentácie, označila Rortyho neargumentovanie za únik pred víťaznými argumentmi, ktoré by mohol v konfrontácii poskytnúť jeho silnejší súper ([2], 3). Pisateľka použila Rortyho text v prospech vlastného cieľa, ktorým je zdôraznenie privilegovanosti vlastnej materskej disciplíny - literárnej vedy. Rorty dokázal pomocou Eco textu urobiť z Eca-esencialistu Eca-antiesencialistu, resp. kolegu; takisto N. Krausová cez Rortyho text odmietla Rortyho kolegialitu s literárnou vedou. Čítala rovnako, ako keď bral Rorty *Foucaultovo kyvadlo* za "vodu na svoj pragmatický mlyn", za "vzorku typu", ktorá sa dá prispôbiť súkromnej posadnutosti. Čím viac však vyvracala závery Rortyho textu, tým viac ich ilustrovala a dokazovala. Krausovej kritické čítanie dokázalo len to, čo tvrdil samotný Rorty; jej protiargumenty sa zmenili na Rortyho podporný argument.

iii. Tí, ktorí chcú banalizovať Rortyho vklad do riešenia problémov filozofie, označujú jeho provokatívne výroky nálepkou "relativistické". Relativizmus býva vo všeobecnosti filozofmi považovaný za prízemný spôsob odsunutia pravdy do oblasti neriešiteľného. Keďže nie je považovaný za názor vzbudzujúci dôveru, každý predpokladá, že obvinený sa bude hájiť: Rortyho verziou obrany proti relativizmu je etnocentrizmus ([4], 197). Pojem "etnocentrizmus" znie v našej kultúre prinajmenšom rovnako hanlivo ako "relativizmus", a preto kľučka, ktorou sa filozof snaží vyhnúť obvineniu, pôsobí na prvý pohľad nepresvedčivo, provokujúco, ba až komicky. Je dôležité nepodľahnúť prvotnému dojmu, ktorý nám vnucujú často používané slová, a osobitne v Rortyho prípade si musíme uvedomiť, že rekontextualizované pojmy dostávajú radikálne nový obsah.

Na príklade textu N. Krausovej ilustrujem Rortyho hypotézu o etnocentrizme: literárna vedkyňa je prirodzene etnocentrická, pretože presadzuje vlastnú vedeckú komunitu na úkor filozofie. Tým však potvrdzuje Rortyho teóriu o pravde ako čomsi, na čo sa nedá pozrieť bez optiky, ktorú používa naše vlastné spoločenstvo. Dokazuje, že nie je možné vystúpiť zo svojej komunity na neutrálne územie, z ktorého uvidíme pravú pravdu, teda pravdu nezávislú od všetkých existujúcich spoločenstiev. Sme etnocentrickí, uzatvorení v myslení komunity, ale: "Byť etnocentrický znamená podľa mňa pracovať s vlastným svetlom. Na obranu etnocentrizmu možno povedať, že ani niet iného svetla, s ktorým by sa dalo pracovať." ([4], 198)

iv. Rorty v texte *Pút' pragmatistu* vystríha pred klasickou literárnou vedou: metodická kritika je charakteristická práve tým, že sa snaží text prispôbiť svojmu videniu, cieľu. Po naznačení stroskotania nefunkčných metodík literárnej vedy navrhuje alternatívny variant kritiky: "Nemetodická kritika hocijakého druhu, príležitostne tiež nazývaná "inšpirovaná", je výsledkom stretnutia s autorom, príbehom, strofou, veršom alebo archaickým torzom, meniacim pohľad kritika/kritičky na to, kým je, na čo sa hodí, čo chce so sebou urobiť, výsledkom stretnutia, ktoré preskupí jeho priority a ciele." ([3], 105) Literárna veda, výsostne teoretická disciplína, sa musí cítiť dotknutá akcentovaním nemetodickosti, nesystémovosti, preto nie je prekvapením, keď protiteoretický návrh nepríjma. Eco vo svojom príspevku *Odpoveď* zastáva názor, za ktorý by sa pravdepodobne postavila väčšina akademických literárnych vedcov vrátane N. Krausovej: čítanie kritika analyzujúceho text je užitočné a potrebné, pretože jeho zistenia pomáhajú iným v ich práci s jazykom a textom ([1], 142).

v. Rorty považuje literárnu vedu za dôležitú pre svoje smerovanie a pri čítaní jeho textov oprávnené cítime, že autor nie je proti vzájomnému prelínaniu filozofie a literárnej vedy. Nebojí sa do filozofických esejí zaradiť myšlienky vznikajúce pri čítaní jeho obľúbených románopiscov Prousta, Nabokova, Orwella [5]. Filozofi, ktorí nechcú polemizovať s poznámkami k Proustovi, zabúdajú na túto časť jeho práce, lebo sa cítia istejší na metafyzickej pôde sporov o pravdu. Urazená je aj literárna veda, ktorá vetrí nebezpečenstvo zásahu do svojho výsostného územia. Tak rovnako poburuje filozofov i literárnych vedcov. Rorty razí cestu pre Neurčitých, ktorí narúšajú demarkačné línie a objavujú nové priestory, pretože vedia, že jestvuje veľa území, na ktoré možno vstúpiť: "Najlepší spôsob, ako sa ubrániť etnocentrizmu, je odmietnuť presne tie veci, z odmietania ktorých obviňujú nás fuzzies. Mať iba veľmi neurčito a povrchne sformované kritériá pre zmeny presvedčení, len veľmi voľné a flexibilné štandardy."

LITERATÚRA

- [1] ECO, U.: "Odpoveď". In: *Interpretácia a nadinterpretácia*. Bratislava, Archa 1995.
- [2] KRAUSOVÁ, N.: "Filozofická terapia literárnej vedy". In: *Literárny týždenník 1997/1-8*.
- [3] RORTY, R.: "Pút' pragmatistu". In: *Interpretácia a nadinterpretácia*. Bratislava, Archa 1995.
- [4] RORTY, R.: "Veda ako solidarita". In: *Za zrkadlom moderny*. Bratislava, Archa 1991.
- [5] RORTY, R.: *Nahodilosť, ironie, solidarita*. Praha, PF UK 1996.

Mgr. Norbert Mikláš
P. O. Hviezdoslava 2165
955 01 Topoľčany
SR